

УДК 349.6
DOI <https://doi.org/10.32841/ILA.2022.28.07>

ПАХОМІ С. К.,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії I курсу
спеціальності 293 – Міжнародне право
кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Міжнародного гуманітарного університету

ВПЛИВ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Анотація. Стаття присвячена дослідженню впливу міжнародної екологічної безпеки на розвиток міжнародних відносин. Екологічні конфлікти є загрозою для навколишнього середовища та впливають на деградацію міжнародних відносин.

Позначено, що поняття екологічної безпеки має різний зміст та визначення в працях зарубіжних та українських вчених. В розумінні поняття міжнародна екологічна безпека зіштовхуються дві концепції: навколишнього середовища та безпеки.

В статті проаналізовано деякі підходи до розуміння поняття безпека та міжнародна екологічна безпека. Позначено, що екологічна безпека означає захист від дуже значного забруднення та шкідливого впливу на навколишнє середовище.

Підкреслено, що перші праці стосовно питання впливу міжнародної екологічної безпеки на міжнародні відносини та стан навколишнього середовища.

Позначено, що міжнародна екологічна безпека є загальною міжнародно-правовою ціллю, спрямованою на відповідний результат спільної суспільної діяльності з охорони навколишнього середовища, до чого мають прагнути суб'єкти міжнародної діяльності. Міжнародна екологічна безпека є особливим видом безпеки. Навколишнє середовище знаходиться під загрозою людської діяльності і держав, що викликає актуалізацію встановлення міжнародної екологічної безпеки. А отже важливість екологічних проблем у двадцять першому столітті не може дистанціюватися від міркувань національної чи міжнародної безпеки.

Підкреслено, що поняття екологічної безпеки відкриває можливість того, що така центральна проблема міжнародних відносин як міжнародна екологічна безпека може створити умови для трансформації вже існуючих міжнародних відносин. Екологічна безпека пов'язана з іншими видами безпеки, такими, як військова, політична, економічна та соціальна.

Позначено, що розвиток міжнародних відносин дозволяє підтримувати і зміцнювати систему міжнародної екологічної безпеки.

Проаналізовано вплив збройних конфліктів на стан міжнародної екологічної безпеки.

Зроблено акцент на діяльність деяких організацій (ЄС, ЮНЕП, Німецької ради консультантів з питань навколишнього середовища), які займаються питанням встановлення зв'язків між навколишнім середовищем і міжнародною безпекою та впливом міжнародної екологічної безпеки на міжнародні відносини; впливом збройних конфліктів на стан навколишнього середовища.

Зроблено висновок, що сьогодні характер екологічних проблем спонукає до розвитку міжнародних екологічних відносин, оскільки держави вже не можуть багато екологічних проблем вирішити самотійно.

Ключові слова: екологічна безпека, забезпечення екологічної безпеки, екологічна політика ЄС, міжнародні відносини, навколишнє середовище.

Постановка проблеми. Вплив екологічних проблем на міжнародні відносини має як практичне, так і теоретичне значення для розвитку науки міжнародного права. У статті розглядається концепція екологічної безпеки як відображення центральної ролі екологічного виклику в міжнародних відносинах. Міжнародне екологічне право формує точку зору на концепцію екологічної безпеки, а остання в свою чергу впливає на розвиток міжнародних екологічних відносин. Крім того, збройний конфлікт в Україні несе загрозу не тільки міжнародному правопорядку, а й міжнародній екологічній безпеці. Вже зараз виявленні масові факти порушення екологічної рівноваги та екологічної безпеки в регіоні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування концепції міжнародної екологічної безпеки нині є об'єктом не одного наукового дослідження, проте лише окремі вітчизняні роботи звертають ся до цього поняття, зокрема праці В.І. Андрейцева, Н.Р. Малишевої, О.В. Задорожного, М.О. Медведєвої тощо. Однак в більшості наукових праць достатня увага поняттю міжнародна екологічна безпека, його впливу на сучасний міжнародний правопорядок та міжнародні відносини – не досліджується.

Мета цієї статті – проаналізувати вплив міжнародної екологічної безпеки на розвиток міжнародних відносин.

Виклад основного матеріалу. Екологічна безпека є загрозою для навколишнього середовища та впливає на її деградацію. Складність полягає саме в тому, що ця відстань не завжди чітка, оскільки деякі трактування екологічної безпеки мають тенденцію просто додавати навколишнє середовище до існуючого списку проблем безпеки шляхом вивчення, наприклад, екологічних аспектів військової діяльності. Це може не відображати належним чином зміст та призначення екологічної безпеки. Тут постає питання про те, що саме захищається і від якої загрози: існування, життя, ідеалів, переконань, територіальна цілісність і добробут від війни, революції, громадянських протистоянь і невійськових загроз [1, р. 444–445]. Що захищається та від якої загрози, звичайно, залежить від концепції безпеки, яка використовується в державі та формується у міжнародних відносинах.

Поняття екологічної безпеки має різний зміст і є предметом суперечок. Це виникає внаслідок злиття двох потужних, але однаково неоднозначних концепцій – навколишнього середовища та безпеки – та різноманітного спектру дисциплін і шкіл думки, які сприяють вивченню цих двох концепцій.

Проблеми навколишнього середовища зараз є важливими політичними питаннями як наслідок збільшення масштабів споживання та забруднення в сучасних суспільствах з високим енергоспоживанням, що спричинило значне зменшення первинного лісового покриву; втрати

біорізноманіття; виснаження рибних запасів; деградація земель; забруднення та дефіцит води; деградація прибережної та морської зони; зараження людей, рослин і тварин хімічними і радіоактивними речовинами; зміна клімату та підвищення рівня моря.

Безпека є туманним поняттям. Вона може застосовуватися до багатьох різних речей, які цінуються (посилаються на такі об'єкти, як робота, здоров'я, держава та територія), а також стосуються багатьох різних видів ризиків (таких як безробіття, голод, зміна уряду та вторгнення). Проте найпотужніший дискурс про безпеку стосується національної безпеки та ризиків для неї, які походять від «інших», які живуть як за межами, так і в межах територіально обмеженої національної держави.

Екологічна безпека – це термін безпеки, який виник у результаті розширення класичної, вузько визначеної концепції безпеки та дискусії щодо зміни навколишнього середовища. Проте чіткого та загальноприйнятого визначення екологічної безпеки майже не існує. Навпаки, спроби були, і все ще робляться, навіть сьогодні, щоб визначити що ж таке екологічна безпека. Одна з небагатьох спроб пояснити екологічну безпеку зроблена Т. Герріссеном в 1990 році. Він розумів, що екологічна безпека означає захист від екстремального забруднення та шкідливого впливу на навколишнє середовище: «Отже, існує стан екологічної незахищеності, якщо шкідливий вплив на навколишнє середовище та/або тягар для навколишнього середовища, які кореняться в політичній системі, мають наслідки за межами кордонів цієї системи та спричиняє екологічні (...) ефекти на іншу політичну систему або в ній» [2].

Пізніше ця спроба дати визначення була розширена та використувувалася в подальших різноманітних спробах визначення екологічної безпеки.

Наведемо приклад деяких концепцій розуміння екологічної безпеки та міжнародної екологічної безпеки в національній доктрині. Як позначає Ю. А. Краснова «міжнародна екологічна безпека є міжнародно-правовою метою, спрямованою на відповідний результат спільної суспільної діяльності з охорони навколишнього середовища, до чого прагнуть суб'єкти міжнародної правотворчої та правореалізаційної діяльності. Міжнародна екологічна безпека нині виступає чимось не до кінця збагненим, але таким, до чого необхідно прагнути, особливо коли йдеться, по суті, про виживання людства» [3, с. 144].

Н. Р. Малишева позначає, що «екологічна безпека – це певний стан захищеності життєдіяльності, та вважаючи міжнародну екологічну безпеку станом міжнародних відносин, за якого забезпечується захищеність на глобальному та регіональному рівнях людини, умов її життєдіяльності, всіх елементів екосистеми Землі від шкідливих впливів чинників природного та антропогенного походження, для забезпечення сталого розвитку в інтересах нинішнього та майбутніх поколінь» [4, с. 524].

О. С. Заржицький в своїй монографії позначає: «Сьогодні екологічна безпека становить одну з фундаментальних складових національної безпеки України» [5, с. 55]. Далі в своїй праці підкреслює: «Під державною системою екологічної безпеки розуміють сукупність державних заходів (правових, економічних, технічних, гуманітарних і медичних), спрямованих на підтримання рівноваги між екосистемами та антропогенними й природними навантаженнями» [5, с. 57].

Отже, навколишнє середовище саме по собі не має політичного чи морального статусу незалежно від інтересів. Це те, що робить навколишнє середовище особливим випадком безпеки: хоча держави чи народи можуть відчувати, що їхній безпеці загрожує зміна навколишнього середовища, навколишнє середовище, саме по собі, не виступає в ролі загрозливого чиннику. Саме навколишнє середовище знаходиться під загрозою людської діяльності, а отже, і держав. Саме ця остання особливість робить навколишнє середовище достатньо уразливим для впливу з боку держави, суспільства та інших суб'єктів.

Глобальний вимір екологічних проблем, таких як, наприклад, зміна клімату, забруднення водойм, знищення біорізноманіття та ін. робить національну екологічну безпеку і перспективу захисту навколишнього середовища в межах певною територією – нестійкою. Екологічний погляд на безпеку міг би краще відображати занепокоєність людей щодо змін у навколишньому середовищі, яку вони породжують, і перспективи впоратися з такими проблемами. У цьому сенсі складність і центральність екологічних проблем у двадцять першому столітті не може дистанціюватися від міркувань національної чи міжнародної безпеки.

Екологічна безпека не може приймати однакою форму скрізь, а також не може гарантувати, що універсальна норма щодо захисту навколишнього середовища буде однакою для всіх діяти. Хоча, як позначає Б. Бузан, існує «зростаюча перспектива того, що нові норми у міжнародному праві і міжнародних відносинах розвинулися внаслідок зростання занепокоєння екологічними проблемами» [6, р. 172].

Поняття екологічної безпеки відкриває можливість того, що така центральна проблема міжнародних відносин як міжнародна екологічна безпека може створити умови для трансформації вже існуючих міжнародних відносин. Екологічна безпека пов'язана з іншими видами безпеки, такими, як військова, політична, економічна та соціальна. Чим більш інклюзивним вважається поняття екологічної безпеки, тим воно більше здійснює вплив на міжнародні відносини.

П. Черні позначає, що «справжня складність полягає в тому, щоб знайти переконливі орієнтири в сьогоденні для підтримки довгострокової глобальної перспективи запровадження міжнародної екологічної безпеки, хоча їх можна знайти у швидкості технологічних змін, у зростаючому усвідомленні погіршення навколишнього середовища, у глобалізації фінансових ринків, інформації та комунікацій, а також в інших транснаціональних видах діяльності [7].

Оскільки концепція екологічної безпеки має відображати великий просторовий і часовий діапазон змін навколишнього середовища, вона відрізняється від традиційного занепокоєння безпосередніми загрозами конкретним територіям, тобто від розуміння національної екологічної безпеки. Національна екологічна безпека, можливо, колись була фундаментальною для досягнення відповідного стану навколишнього середовища, але тепер більш імовірним є те, що міжнародна екологічна безпека є основною умовою безпеки людини та суспільства.

Сьогодні наявні міжнародні відносини вимагають встановлення «універсальності» екологічної безпеки та дослідження наслідків встановлення такої безпеки для політичного механізму держави [8]. Дуже цікавим в цьому аспекті є дослідження екологічної політики Європейського Союзу, як значного політичного актора у міжнародних відносинах та наднаціонального союзу держав.

Так, В. Л. Качурінер позначає, що «уряди держав-членів ЄС збагнули, що мають швидко розробити заходи проти забруднення та незручностей, для того, щоб відкрити клапан безпеки для екологічного руху, який був готовий повернутися до іншої крайності – заблокувати технологічний прогрес, а водночас, можливо, й економічний та соціальний поступ» [9, с. 18]. Науковець також позначає, що «забезпечення екологічної безпеки є вагомим важелем сприяння демократизації суспільства та розвитку європейських структур» [9, с. 114].

Отже, розвиток міждержавного співробітництва сприяє й дозволяє підтримувати і зміцнювати мир на Землі та створити систему міжнародної екологічної безпеки.

Міжнародна спільнота стикається із зростаючою загрозою глобальному миру та безпеці. Проте турбота про навколишнє середовище є не менш важливою для глобальної безпеки в довгостроковій перспективі, і як виклик, і як новий інструмент досягнення миру. У поєднанні з економічними проблемами та слабкими механізмами подолання таких проблем, шкода навколишньому середовищу може бути фактором для розв'язання збройного конфлікту, як приклад, зміна клімату впливає на родючість ґрунту та спричиняє конфлікти через землю.

Тим часом екологічні наслідки сучасних збройних конфліктів виходять далеко за рамки куль і бомб. Наявність хімікатів, нафтопереробних заводів, атомних електростанцій, дамб та іншої інфраструктури в зоні конфлікту може стати причиною екологічної катастрофи.

Щоб відповісти на, безсумнівно, складне питання про причинно-наслідковий зв'язок між погіршенням навколишнього середовища та насильницькими конфліктами, С. Лібішевський спирається на роздуми канадського дослідника миру Гомера-Діксона, який брав участь у міжнародному дослідницькому проєкті «Екологічні зміни та гострий конфлікт». Оскільки конфлікти є соціальними, а не природними явищами, екологічна деградація не призводить автоматично до конфлікту [10, р. 10]. У цьому контек-

сті Гомер-Діксон розробив аналітичну структуру взаємодій між людьми, навколишнім середовищем і конфліктами. У цьому відношенні соціальні наслідки деградації навколишнього середовища, які є продуктом усього населення та їх економічної діяльності на душу населення, а також вразливість екосистеми, є вирішальними. У цьому відношенні важливо зазначити, що аналіз цих ефектів завжди повинен враховувати соціально-економічний і політичний контекст [11].

Головний звіт Німецької ради консультантів з питань навколишнього середовища (WBGU) «Світ на стадії перехідного періоду: зміна клімату як загроза безпеці» за 2007 рік є найбільш повним і далекосяжним дослідженням. У той час як дослідження екологічних конфліктів дотепер домінували політичними науками, звіт WBGU дотримувався сильного міждисциплінарного підходу до дослідження екологічних конфліктів і, таким чином, визначення географічних закономірностей. Головне повідомлення звіту полягає в тому, що без рішучих контрзаходів зміна клімату перевищить здатність багатьох суспільств до адаптації, і в результаті насильство та дестабілізація можуть посилитися. Щоб протистояти цим подіям, WBGU виступає за посилення зусиль із захисту клімату та розширення співробітництва в сфері екологічних відносин, щоб посилити стійкість держав і регіонів, які постраждали. У цьому відношенні, серед іншого, було запропоновано розширення Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) [12].

У 2015 році Європейський офіс Програми ООН з навколишнього середовища запустив Женевську науково-політичну платформу з навколишнього середовища та безпеки. Однією з цілей платформи є збір знань про зв'язки між навколишнім середовищем і міжнародною безпекою та вплив останньої на міжнародні відносини. Наприклад, було створено інфографіку, щоб показати взаємозв'язок між посухою та конфліктом низької інтенсивності [13].

Платформа організувала тренінг під назвою «Зміна клімату та безпека: до більш екологічного миру», надавши докази того, як екологічні дії можуть підтримати безпеку. ЮНЕП також має меморандум про взаєморозуміння з Мюнхенською конференцією з безпеки, де зустрічаються видатні урядовці та посадові особи з питань безпеки, і провела захід, щоб проаналізувати, як екологічні дії можуть бути вирішенням проблем безпеки. У довгостроковій перспективі платформа, крім того, намагатиметься проводити переговори з екологічних питань, які можуть викликати збройні конфлікти.

Висновки. Складність полягає в тому, що міжнародні відносини завжди мали більше успіху у визначенні та регламентації спільних проблем і менше в наданні їм нормативної узгодженості та встановлення до них довіри. У випадку екологічної безпеки може вистачити нормативної узгодженості, щоб актори мали можливість самостійно діяти, однак, сьогодні характер екологічних проблем спонукає до розвитку міжнародних

екологічних відносин, оскільки держави вже не можуть багато екологічних проблем вирішити самостійно. Таким чином, можливість охоплення сучасних екологічних проблем сферою міжнародних відносин та концепцією міжнародної екологічної безпеки викликає дискусію та потребує подальшого уточнення та дослідження.

Література:

1. Dyer H. Environmental security and international relations: the case for enclosure. *Review of International Studies*. 2001. № 27. P. 441–450.
2. Environmental security. URL: <https://warpp.info/en/m8/articles/m8-01> (дата звернення: 20.11.2022).
3. Краснова Ю.А. Особливості міжнародно-правового розвитку права екологічної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2017. Вип. 45. С. 143–147.
4. Малишева Н.Р. Міжнародне право екологічної безпеки: поняття, стан та особливості розвитку / Проблеми права екологічної безпеки: навч. посіб. / М.В. Краснова, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкова та ін.; під заг. ред. М.В. Краснової та Р.С. Кіріна; відп. ред. В.І. Андрейцев. Дніпро: НГУ, 2016. С. 523–527.
5. Заржицький О.С. Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної політики України (теоретичні аспекти) : монографія. Д.: Національний гірничий університет, 2012. 200 с.
6. Buzan B. *People, States and Fear*. 2nd edn. UK: Harvester Wheatsheaf, 1991. 262 p.
7. Cerny P. Globalization and the Changing Logic of Collective Action, *International Organization*. 1995. Vol. 49. № 4. P. 595–625.
8. Dyer H. The Environment in International Relations. *British Journal of Politics and International Relations*. 2001. Vol. 3. № 1. P. 105–114.
9. Качурінер В.Л. Правове регулювання екологічної політики європейського Союзу у сфері виробництва: дис... канд. юрид. наук : 12.00.11. Одеса, 2016. 243 с.
10. Libiszewski S. What is an Environmental Conflict? 1992. 15 p. URL: https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/What_is_Environment_Conflict_1992.pdf (дата звернення: 20.11.2022).
11. Homer-Dixon T. F. On the Threshold: Environmental Changes as Causes of Acute Conflict. *International Security*. 1991. Vol. 16. № 2. P. 76–116.
12. Wissenschaftlichen Beirat der Bundesregierung Globale Umweltveränderungen URL: <https://www.wbgu.de/de/> (дата звернення: 20.11.2022).
13. Environment and Security: Policy transformation through knowledge building. URL: <https://www.unep.org/regions/europe/our-projects/environment-and-global-security> (дата звернення: 20.11.2022).

Pakhomi S. Influence of international environmental security on the development of international environmental relations

Summary. The article is devoted to the study of the impact of international environmental security on the development of international relations. Environmental conflicts are a threat to the environment and affect the degradation of international relations.

It is noted that the concept of environmental security has a different meaning and definition in the works of foreign and Ukrainian scientists. In understanding the concept of international environmental security, two concepts collide: environment and security.

The article analyzes some approaches to understanding the concept of security and international environmental security. It is noted that environmental safety means protection against very significant pollution and harmful effects on the environment.

It is emphasized that the first works are related to the issue of the impact of international environmental security on international relations and the state of the environment.

It is noted that international environmental safety is a general international legal goal, aimed at the appropriate result of joint public activity on environmental protection, to which the subjects of international activity should strive. International environmental security is a special type of security. The environment is threatened by human activity and states, which causes the actualization of the establishment of international environmental security.

It is emphasized that the concept of environmental security opens up the possibility that such a central problem of international relations as international environmental security can create conditions for the transformation of already existing international relations.

It is noted that the development of international relations allows to support and strengthen the system of international environmental security.

Emphasis is placed on the activities of some organizations (EU, UNEP, German Council of Environmental Consultants), which deal with the issue of establishing connections between the environment and international security and the impact of international environmental security on international relations.

It was concluded that today the nature of environmental problems encourages the development of international environmental relations, since states can no longer solve many environmental problems on their own.

Key words: environmental safety, ensuring environmental safety, EU environmental policy, international relations, environment.